

Slavica Onomastica Regionalia

Prace dedykowane
Panu Profesorowi
Jerzemu Dumie

Wydawnictwo
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

*Slavica
Onomastica
Regionalia*

Prace dedykowane
Panu Profesorowi
Jerzemu Dumie

Wydawnictwo
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

Kolegium Wydawnicze UWM

Przewodniczący

Zbigniew Chojnowski

Redaktor Działu

Aleksander Kiklewicz

Komitek redakcyjny

Maria Biolik (Olsztyn), Alina Naruszewicz-Duchlińska (Olsztyn),
Wanda Szulowska (Warszawa), Ewa Wolnicz-Pawłowska (Warszawa),
Wojciech Włoskowicz (Warszawa)

Recenzenci

Halina Pelcowa

Dorota Krystyna Rembiszewska

Redakcja wydawnicza

Katarzyna Zawińska

Opracowanie graficzne

Adam Głowacki

na podstawie projektu Piotra Przytuły

Skład i łamanie

Marzanna Modzelewska

ISBN 978-83-8100-024-6

© Copyright by Wydawnictwo UWM•Olsztyn 2016

Wydawnictwo UWM

ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn

tel. 89 523-36-61, fax 89 523-34-38

www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/

e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Ark. wyd. 17,6; ark. druk. 15,0

Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. 469

Spis treści

Ewa Wolnicz-Pawłowska, <i>Z historii polskiej nauki. Profesor Jerzy Duma – uczyony, członek zwyczajny Wydziału I Towarzystwa Naukowego Warszawskiego</i>	9
<i>Bibliografia Profesora Jerzego Dumy</i>	17
Inge Bily, <i>Orts- und Familiennamen in den „Ortyle ossolińskie“</i>	27
Maria Biolik, <i>Kontynuancy prasłowiańskich sonantów zgłoskotwórczych w dialekcie warmińskim</i>	43
Edward Breza, <i>Nazwiska pochodzące od wyrazu dobroć</i>	53
Tomasz Czarnecki, <i>O etymologii polskiego wyrazu kmieć</i>	69
Artur Gałkowski, <i>Nazwa własna jako znak</i>	77
Jaromír Krško, <i>Niekoľko lexikálnych východíšk staršej slovenskej hydronymie z povodia Hornádu</i>	89
Tadeusz Lewaszkiewicz, <i>Zainteresowania białorutnistyczne Samuela Bogumiła Lindego</i>	97
Ewa Masłowska, <i>Z duszą na ramieniu</i>	107
Iza Matusiak-Kempa, Alina Naruszewicz-Duchlińska, <i>Toponimy jako świadectwo regionalnych wartości religijnych na przykładzie nazewnictwa na Warmii i Mazurach</i>	113
Teresa Pluskota, <i>Nazwy miejscowości z suf. *-ъje i suf. -ъск- na ziemiach russkich dawnej Rzeczypospolitej w wiekach XVI–XIX</i>	123
Hanna Popowska-Taborska, <i>Kaszubski trój</i>	137
Roman Roszko, <i>Czy elementy „zachowawcze” płaszczyzny formalnej języka mogą być pomocne w identyfikacji wartości semantycznych płaszczyzny znaczeniowej zdania?</i>	139
Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska, <i>Literatura na usługach miejskiej ikonosfery</i> ...	151
Mariusz Rutkowski, <i>Jeszcze o dyskursywnym opisie nazw własnych</i>	161
Irena Sawicka, <i>Na marginesie badań arealnych – barwa słowiańskich lateralnych</i>	169
Людвиг Селимски, <i>За географския термин аргач в българската топонимия</i> ...	175
Rudolf Šrámek, <i>Komunikace – proprium a proprium – komunikace</i>	185
Wanda Szulowska, <i>Wzorzec nazewniczy nazw osobowych w osiemnastowiecznym Śniatyniu</i>	197
Silvo Torkar, <i>Krajevni imeni Davča in Avče. Substrat (keltski, romanski), adstrat (furlanski), superstrat (nemški) ali slovanska dediščina?</i>	205
Anna Tyrpa, <i>Opowieść o Warszawie wysnuta ze słowników i tekstów folkloru</i>	213
Krzysztof Wrocławski, <i>O kłopotach z moim nazwiskiem – poważnie i żartobliwie</i>	225
<i>Noty o autorach</i>	237

Jaromír Krško
Banská Bystrica

Niekoľko lexikálnych východísk staršej slovenskej hydronymie z povodia Hornádu

Spracovanie lexiky slovenskej hydronymie je veľkou výzvou a veľký cieľ projektu sa pomaly darí naplniť. Po spracovaní povodí Oravy, Turca, hornej časti Váhu, Kysuce, Dudváhu, slovenských prítokov Moravy, kompletného povodia Nitry, Hrona, slovenskej časti povodí Ipl'a a Slanej bola na konci roka 2014 dokončená rozsiahla monografia *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu* (Goútšová, Chomová, Krško 2014). Spracovanie povodia Hornádu preklenulo hranicu východného Slovenska a slovenským onomastikom zostáva ešte spracovať približne 30% povodí, predovšetkým východnej časti Slovenska ako aj stredný a dolný tok Váhu spolu s priamymi prítokmi Dunaja.

Práve analýza historických podôb hydroným predstavuje výrazný vklad do historickej lexiky každého národa. Hydronymá totiž vo svojich názvoch ukrývajú lexiku, ktorá už bud' neexistuje v aktívnej slovnej zásobe spisovného jazyka, alebo je dochovaná vo frazeologizmoch, prípadne v teritoriálnych nárečiach.

Aktuálne spracovanie povodia Hornádu postavilo autorov pred problém interpretácie niektorých názvov, predovšetkým veľkých tokov, ktoré môžu mať nielen slovanský, ale i predslovanský pôvod. Vychádzame pritom z názoru B. Varsika, že názvy veľkých vodných tokov musia pochádzať od obyvateľov, ktorí tu žili pred príchodom Slovanov a tieto názvy Slovakia od nich prevzali a adaptovali do svojho jazyka. Žiaľ, najstaršie doteraz nájdené zápisu najdlhšej slovenskej rieky – Váhu (podobne ako iných slovenských riek) pochádzajú zo začiatku 12. storočia (1111 flumen *Vvaga*, 1113 aqua *Vvac*), teda z obdobia prítomnosti Slovanov v tomto priestore. V tomto ohľade sme na tom lepšie pri historických dokladoch na rieku Hron, pretože prvý najstarší zápis pochádza z obdobia rokov 166–180 z pera rímskeho cisára Marca Aurélia v podobe *Granoua* (Krško 2008: 78–80).

Ústrednou riekou spracovaného povodia je 286 km Hornád, ktorý pramení pod vrchom Jedlinská (1050 m n. m.) v Nízkych Tatrách na západne od obce Vikartovce a juhovýchodne od Košíc v katastri obce Trstené pri Hornáde opúšta slovenské územie, pričom ešte niekoľko kilometrov tvorí prirodzenú štátnu hranicu. Ústi v Maďarsku, južne od Miškolca do rieky Slanej. Najstaršie historické zápisu Hornádu pochádzajú až zo začiatku 13. storočia – v roku 1200 je zapísaný ako *fl. Honrat, Honrad*, roku 1230 ho listiny spomínajú v podobe *fl. Harrad*, roku 1232 *fl. Homad, Hornad* atď. Pre interpretáciu pôvodného lexikálneho východiska, či ide o slovanské alebo predslovanské apelatívum, je dôležité, že nemáme dochovanú podobu s *g* (teda **Gonrad*). Nepredpokladáme, že názov pochádza z maďarčiny, pretože územie povodia Hornádu obsadili najprv prichádzajúci Slovania a až o niekoľko storočí sa dostávajú na územie jeho dolného

toku maďarské kmene, ktoré sa postupne posúvajú aj na sever, teda do strednej časti Hornádu. Keby sme priupustili slovanskú motiváciu, napriek tomu, že zápis je až zo začiatku 13. storočia, teda z obdobia, v ktorom už prebehla zmena $g > h$, maďarčina by pôvodnú podobu určite dochovala, podobne ako je tomu pri hydronymách Váh – madarsky Vág, Hron – maďarsky Garam atď.

Pôvodom názvu Hornád sa zaoberal už Anonymus, z pera ktorého pochádzajú dva najstaršie názvy *Honrat*, *Honrad* a podľa jeho názoru názov existoval už pred príchodom Maďarov do povodia hornej Tisy, teda vylúčil pôvod z maďarčiny. Ďalší historici a jazykovedci sa zaoberali teóriami o latinskom pôvode – napríklad J. Hradszký predpokladal, že podoba *fluvius Conradi* znamená Konradovu rieku, čo by však nevysvetľovalo jej latinský pôvod. Viaceré etymológie sa prikláňali ku germánskemu (teda predsstovanskému) pôvodu – napríklad maďarský akademik S. Borovszky uvažoval o germánskom prapôvode názvu, pričom za východiskový tvar považoval podobu *hornath* – rohovitý, oblúkovitý, čo by prenesene znamenalo, že rieka má kľukaté koryto. J. Melich sa v roku 1917 pokúsil vysvetliť pôvod názvu vývinovou relatívnu chronológiou, pričom predpokladal takéto podoby: *Chonrád/Chonrát* > *Honrád/Honrát*; *Chornád/Chornád* > *Hornád/Hornát* > *Harnád/Harnát* > *Hérnád/Hérnát* > *Hernád/Hernát*. Z maďarského tvaru *Honrád* vznikla slovanská podoba *Hornád*, z prvotnej podoby *Chonrát* sa utvoril nemecký tvar *Kunert*, latinský variant *Conrada* má podľa neho pôvod v podobe *Chonrád*. Nemecké varianty *Chonrad* a *Chornad* sa snažil vysvetliť slovenský jazykovedec J. Štolic (1951), ktorý ich pôvod odvádzal z nemeckých foriem *Corrad*, *Conrada*, *Kunrad*, ale tieto podoby záviseli od národnosti pisára. Sám Štolic však reprezentuje líniu názorov, že názov Hornád je slovanského pôvodu a k etymológiu sa dostal kritikou názoru J. Martinku, ktorý pri výklade hydronyma vychádzal z praslovanského základu **g̚orn̥z*, ktoré sa po zmene *g > h* zmenilo na základ *hrn-* (>*hrnūt*). Podľa J. Martinku „[...] práve voda predstavuje živel, ktorý sa na svaahu neprestajne hrnie, preto hrn znamená vodu, ktorá netečie pomaly, ticho, lež sa hrnie“. Neskôr ku kmeňu *hrn-* pridal J. Martinka príponu *-ad* (pôvodne *-adz*), z čoho dostal tvar *g̚ornad* – v slovenskom tvare *hrnad* a podľa neho toto slovo znamená viac spojených hrnov, teda rieku s viacerými korytami, či ramenami. Martinkov výklad odmietol už spomínaný J. Štolic (1951), ktorý sa domnieval, že názov by následne vošiel do maďarského jazyka s hláskou *g*, pretože maďarčina preberá pôvodnú protohlásku, teda *g*, tak ako prevzala od Slovanov iné slová a názvy do konca 12. storočia (*sluha* (<*sluga*) – *szolga*, *hospodár* (<*gospoda*) – *gazda*, *Hlohowec* (<*Glogovčec*) – *Galgócz*, *Váh* (<*Vág*) – *Vág*, *Hron* (<*Gronz*) – *Garam*...). Podľa J. Štolca pôvodná slovenská forma názvu tejto rieky bola *Chornad* a svoju teóriu podporil fonetickou podobou mena rieky v spišských nárečiach, v ktorých sa čiastočne nerozlišuje a čiastočne rozlišuje protiklad *ch : h*. Obidve teórie J. Martinku a J. Štolca odmietol Š. Ondruš (1986), ktorý prišiel s novou teóriou o pôvode názvu Hornád. Podľa Ondruša sa názov sa vyvinul z predhistorického názvu *Gornz Gradz*, čo bolo pôvodné pomenovanie Horných Košíc. Motiváciou staršej formy *Gonrad* bol podľa Ondruša výskyt mnohých slovansko-slovenských hradísk v oblasti dolného a stredného toku rieky.

Kompozitná forma *Gonrad* vznikla univerbizáciou v 10. storočí a po zmene $g>h$ sa v 12. storočí utvorila podoba *Hornád*. Ondrušova interpretácia vyvolala ostrú polemiku najmä s V. Uhlárom (1988), ktorý namietal voči Ondrušovmu kompozitu *Gorngrad* a argumentoval tým, že takáto zloženina v hydronymii nevyskytuje a že názvy vôd častejšie motivujú názvy osád a hradov, ale iba výnimcoľne sa vyskytujú malé, nie príliš významné hydronymá obsahujúce v názve apelatívum hrad. Pri takom významnom toku, akým Hornád bezpochyby je, však takúto motiváciu V. Uhlár vylúčil. Druhým polemickým názorom k Š. Ondrušovi bolo vyjadrenie historika B. Varsika, ktorý sa veľmi podrobne zaoberal osídľovaním východného Slovenska. Podľa Varsika sa Horné Košice (terra Superior Cassa) nikdy v minulosti neoznačovali ako *Gorngrad* a na ich území nebola žiadna osada, podľa ktorej by sa mohla rieka takto menovať. Vo svojej monografii venovanej slovenskej hydronymii (Varsik, 1990) vyslovil názor, že názov rieky Hornád existoval pred 10. storočím, teda v čase príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny, pričom maďarské kmene, ktoré sa dostali do kontaktu so slovanským etnikom v dolnom toku Hornádu, prevzali toto pomenovanie od Slovanov, o čom svedčia prevzatia menších (a teda menej významných) vodných tokov v jeho povodí. Zároveň však zdôraznil, že aj Slovania sa museli pri svojom stáhovaní dostať do kontaktu s pôvodným (predslovanským) obyvateľstvom v oblasti Hornádu, či už v jeho dolnom, strednom alebo hornom toku, pretože rieka Hornád je významným a rozsiahlym tokom. Voči Varsikovým názorom o možnom predslovanskom pôvode názvu Hornád sa odvolal Š. Ondruš (1998: 286), ktorý sa v novšej interpretácii tohto hydronyma priklonil k motivácii praslovanským apelatívom *gora*. Vychádzal pritom z poznania, že Hornád pramení pod Kráľovou hoľou vo výške 1050 m n. m. a v slovenskej hydronymii sa často vyskytuje pomenovanie pramenných častí apelatívami označujúcimi rôzne geomorfologické objekty. Podľa tohto názoru pomenovanie *Hornád* vzniklo z apel. *hora (gora)* – to z adjektíva *horný* (*gor-ən-*) k čomu sa pripojila prípona *-at:-ad*, v predhistorickej rekonštrukcii teda *Gorən-ad*, *Gornad*. M. Majtán (1996: 137–138) zdôrazňuje, že oblasť Karpát bola pred príchodom Slovanov osídlená inými etnikami, ktoré mali svoje vlastné názvy na označenie veľkých vodných tokov. Slovania ich mohli prevziať, ale tie sa postupne adaptovali a ďalej sa vyvíjali ako slovanské názvy.

Najnovší názor o pôvode názvu Hornád pochádza od A. Goútšovej, ktorá pripúšťa, že „na pôvod názvu rieky Hornád možno nazeráť aj iným spôsobom. Vychádzajúc z Melichovej koncepcie z roku 1917 by sme uvažovali o najstaršej podobe *Chonrád*, ktorá sa v dostupných prameňoch sice vyskytla iba raz (v roku 1245). Melichom navrhovaný vývin názvu *Chonrád* > *Hornád* by nadobudol svoje opodstatnenie s vysvetlením, že názov neprešiel prirodzeným vývinom v slovenskej reči, to značí, že nedošlo k zmene $g > h$ ako v prípade názvu rieky Hnilec, ktorý prichádzajúci hostia prevzali ešte v jeho najstaršej podobe (Göllnitz). Opierajúc sa o Varsikov výklad maďarského názvu osady Harnóc nachádzajúcej sa na strednom toku rieky Slanej, kde sú takmer všetky miestne, chotárne a vodopisné názvy slovanského pôvodu (pozri bližšie Varsik 1972: 197–201) zhodne uvádzame, že v tomto prípade by došlo k zmene $ch > h$. Okrem

toho, v tom čase nebola ešte na Slovensku ustálená laryngála *h* a je nevyhnutné vziať do úvahy zmenu trenej veláry *ch*, hrtanového *h* a ich splývanie na východnom Slovensku (Kraj. 1988: 62). Splynút mohlo *h* s *ch* alebo opačne, tento jav sa vykladá ako dôsledok kontaktu domáceho obyvateľstva s príslušníkmi tých jazykov, ktoré konsonant *h* alebo *ch* nemajú. Na území východného Slovenska by do úvahy pripadal vplyv maďarčiny, ktorá nedisponuje konsonantom *ch*. Nemožno vylúčiť ani to, že ide o jav domáci, pretože staré veláry *ch* : *γ* si vo zvukovej realizácii boli blízke.“ (Goótšová, Chomová, Krško 2014: 168).

Najrozsiahlejším prítokom Hornádu je 129 kilometrov dlhá rieka Torysa, ktorá pramení v Levočských vrchoch pod vrchom Škapová a do Hornádu ústi južne od obce Nižná Hutka v Košickej kotlinе. Medzi najstaršie dochované zápisu patria *riv. Torycha, riv. Thorycha* (1247), *fl. Tharcha, Tarcha* (1248), *fluv. Tarcha* (1249), *fluv. Taarcha* (1261), *meatus Tarcha, Tarchauye* (1284) atď. Ani pôvod názvu Torysa nie je celkom jasný a existuje niekolko možných výkladov. V. Šmilauer (1932: 406) dáva názov Torysa do súvislosti s maďarským tvarom *tarts* vo význame *strmý, vysoký breh*, prípadne ho spája so slovom *tarcsa* s významom *pestrý*. Pripúšťa aj motiváciu s významom *trhajúci*, ktorý sa nachádza v rusínskom nárečovom základe slov *tor, ter, trt*, či v gótskom *tair+iza* a keltskom *thor+iza* (tu to znamená *horská voda*). V publikácii *Zeměpisná jména Československa* (Lutterer, Majtán, Šrámek 1982) sa pôvod názvu vysvetluje indoeurópskym (resp. staroindickým) koreňom *tähar* vo význame *prenikavý, hlučný*. Podľa tejto motivácie (hluk vody) na Slovensku vznikli aj iné názvy vodných tokov – Revúca, Orava, Hučava atď. K pôvodu názvu Torysa sa vyzadril aj B. Varsik (1990), ktorý sa domnieva, že názov *Torysa* pochádza ešte z obdobia pred príchodom Slovanov na toto územie. Zdôrazňuje však, že názov Tárca prevzali Maďari od Slovákov a (pôvodne) slovenský názov prešiel do maďarčiny takto: *Torysa* > *Tarsa* > *Tárca*, pričom v maďarskom názve vypadla jedna hláska (pravidlo tzv. ubúdania samohlások) a neskôr došlo k zmene pôvodného *s* na *c* (*s* > *c*). M. Majtán (1996) pripúšťa dve možnosti výkladu názvu *Torysa* – prvú možnosť vidí v balto-slovanskom základe *tor-* vo význame *hovorit', tárat'* (ide o rovnakú motiváciu ako pri staroindickom korení *tähar*). Druhým možným výkladom (ale podľa M. Majtána menej pravdepodobným) je motivácia praslovanským základom **ter-* – čomu zodpovedá slovenské *triet', *torə-* – vo význame *stopa* (z toho vzniklo sloveso *torovať* – robiť stopy – pozri aj Machek 1968: 648).

Dôležitým pravostranným prítokom Hornádu je Hnilec, ktorý pramení v katastri Liptovskej Tepličky a po takmer deväťdesiatich kilometroch sa vlieva do vodnej nádrže Ružín pri Margecanoch (pôvodne sa vlieval priamo do Hornádu). Napriek tomu, že pôvod názvu je etymologicky jasný, najstaršie historické zápisu zachytávajú jeho postupné preberanie etnikami, ktoré sa usadili pri jeho toku – 1243 *Gulnych, Gulnuch, Gunucz*, 1246 *fl. Glynch*, 1255 *fluvius Glynich*, 1277 *fl. Kylnycz*, 1280 *fl. Gelnicz* atď. Pôvodný názov tohto toku bol *Gnilec*, ale po 12. storočí (po zmene hlások *g* > *h*) sa jeho podoba zmenila na *Hnilec*. Prichádzajúci nemeckí hostia, ktorí sa usadili v jeho povodí, prevzali slovanský názov ešte pred zmenou hlások *g* na *h*, a upravili ho podľa jazykových

zákonitostí svojich nárečí. Takto vznikli nemecké varianty *Göllnitz*, *Göllnitz Bach* a maďarská podoba *Gölnicz patak*. Názov *Hnilec* bol motivovaný pomalým tokom, v ktorom zahnívali splavené zvyšky lístia a trávy. Hydronymum vzniklo z adjektíva *hnilý* – to z praslovanského základu **gnil-* (tento praslovanský koreň ako motivant hydroným analyzuje napr. V.P. Šulhač 1998: 96) – porovnaj napr. aj názvy *Gnila Barycz* v povodí Warty (Wolnicz-Pawlowska, 2006, s. 54), *Gnilá, Gnilá Lína* (Verbič 2007: 21) *Gnilá* (Verbič 2013: 54)...

Posledným významným prítokom Hornádu na slovenskom území, je takmer päťdesiatkilometrová Olšava, ktorá pramení severozápadne od vrchu Vyšná Obadová a do Hornádu ústi ako jeho ľavostranný prítok severne od obce Ždaňa. Aj tento názov patrí do skupiny s jasnou motiváciou a vyskytuje sa vo všetkých slovanských jazykoch, pričom svoju podobu nadobúda podľa príslušných nárečových alebo jazykových podôb. Najstaršie historické doklady na túto riečku pochádzajú z roku 1282, kedy sa spomína ako *fl. Elsoa*, r. 1299 *fl. Ilsua*, 1311 *fl. Ilsua*, 1337 *fl. Ilsua*, 1370 *fl. Olswa* atď. Názov *Olšava* (variant *Olša*) pochádza z praslovanského apelatíva **olbcha* – *olša, jelša* (bot. jelša lepkavá, *Alnus glutinosa*) a označuje potok, ktorého brehy sú porastené jelšami. Maďarské podoby, ktoré sa používajú v etnicky zmiešanom území (*Ósva, Ilsva*) vznikli nasledovne: *Ósva* <*Olsva*< *Olšava; Ilsva* <*Jolsva*< *Jaľšava* (Šmilauer 1932: 142). Podobné názvy v poľskej hydronymii dokladá napr. J. Duma (2010: 166–167) z povodia Warty – *Olszawa, Olszowa Struga, Olszyna, Olszynka*, E. Wolnicz-Pawlowska (2006: 125–127) – *Olchówka, Olesia, Oleśnica, Olszewka, Olszyna, Olszyny*. V ukrajinskej hydronymii vznikli týmto motivantom hydronymá *Vilšánik, Vilšínska* (Verbič 2007: 18), *Olšanka, Vilčha, Vilčhova* (Karpenko, 2003: 214–215), praslovanské apelatívum **olbcha* v slovanskej hydronymii analyzuje napr. V. Šulhač (1998: 191).

Pravostranným prítokom Hnilca je aj takmer dvadsatkilometrový Smolník prameniaci v katastri obce Úhorná a ústiaci do Hnilca v osade Mníšek nad Hnilcom. Najstaršími dochovanými podobami názvu sú *Sumulnuk, Sumulunk, Sajmulnuk, Seumulnuk, aqua Sumulnuk* z roku 1243, *fl. Zumulnukfew, fluvius Zumulnukfeu* z roku 1255, *fl. Smolnyk* z roku 1287, *fl. Szmolnynk, Szmolnyk, Szmolnyek, fl. Szmolnyk* z roku 1290 atď. Podľa názoru A. Goótšovej „názov *Smolník* (nemecký variant *Schmölnitz*, maďarský variant *Szomolnok*) bol motivovaný lokalizáciou toku a vznikol z ojkenyma *Smolník* (<adj. *smolný*, psl. **smolnə* + subst. suf. *-ik*)“ (Goótšová, Chomová, Krško 2014: 357). V. Šmilauer poukazuje len na motiváciu, že ide o „potok vytiekajúci zo smolných lesov“ (Šmilauer 1932: 465) a jeho slová skôr poukazujú na motiváciu miestom, kde potom pramení alebo ktorým preteká. Pokial by sme však uvažovali o motivácii ojkenymom, názov osady by bol označením tzv. služobníckej osady, ktorým venoval v minulosti pozornosť najmä R. Krajčovič (pozri napr. Krajčovič 2005). Ten pri názve osady Smolník, uvádza, že názov je

utvorený od apelatíva *smola* príponou miesta *-(n)ik*, t. j. podľa miesta, kde sa vyrábala smola. Zo záznamov zložených s prídavkom *baňa* (zápis osady z roku 1332 je *Somolnobanya*, r. 1375 – *Smolnykbanya* – pozn. J.K.) je zrejmé, že smolu obyvatelia Smolníka vyrábali pre potreby baníkov hlavne na výrobu smolníc, smolných

fakiel na osvetlenie podzemných banských chodieb a podzemného pracoviska baníkov (Krajčovič 2005: 172).

Oporu v tomto názore nachádzame aj v tvrdení B. Varsika (1990: 127), ktorý sa vyjadril, že názov Smolník je slovanského pôvodu a pochádza zo slova *smola*. „Maďari prevzali názov priamo od Slovanov, keď prišli s ním do kontaktu už v 12. storočí pri prenikaní do horného toku rieky Slanej na Spiš. Názov prešiel prirodzeným vývinom do maďarčiny takto: *Smolník* > mad. *Szmulnuk* > *Szumulnuk*.“ (Varsik 1990: 127). Motiváciu výskytom stromov, z ktorých sa získavala smola (predovšetkým borovica, smrek ale aj breza) zachytávajú aj iné slovanské hydronymá – *Smolnica* (Duma 2010: 225), *Smolna*, *Smolnica* (Wolnicz-Pawłowska 2006: 178), *Smoleň*, *Smoligivka*, *Smolinka*, *Smolivka*, *Smoliavica*, *Smoliaž* (Karpenko 2003: 52), *Smilianka* (Verbič 2007: 71), *Smolovica* (Šulhač 1998: 251).

Posledný tokom, ktorému by sme chceli venovať pozornosť z hľadiska motivácie je Židovský potok. Ide o pravostranný prítok Marovky, ktorá sa vlieva do Hornádu pri obci Ždaňa severne od slovensko-maďarskej hranice. Židovský potok nie je zvlášť výnimočným tokom, jeho dĺžka je len 5,5 kilometra, najstaršie doklady máme až z roku 1867 – *Zsidó patak* a 1867 *Zsido vel Felső toroki árok*, na mape tretieho vojenského mapovania z rokov 1920–1934 je zapísaný ako *Židovský potok*. Ale pri jeho motivácii chceme poukázať na dôležitosť skúmania archívnych dokumentov nielen toponymického ale aj antroponymického charakteru. Základnou motiváciou takéhoto názvu by bolo, že vodný tok je motivovaný toponymom, teda, že preteká územím, ktoré patrí (patrilo) židovi, prípadne majiteľom objektu je osoba, ktorá sa volá Žid. Historik Miloš Marek, ktorý sa venoval skúmaniu archíválií, v ktorých sa vyskytol takýto alebo podobný názov, však zdôrazňuje, že pri vodných tokoch nemusí ísť o motiváciu etnynomom, prípadne osobným menom Žid, ale, že „v starej slovenčine malo totiž slovo žid i funkciu apelatíva vo význame vlhký, občas tečúci, čo sa celkom dobre hodí aj pre názov potoka.“ (Marek 2006: 361).

Analyzované názvy vybraných hydronymov slovenského povodia Hornádu potvrdzujú kontinuitné osídlenie oblastí Slovenska a aj v súčasnom jazyku sú tieto názvy živé, hoci čiastočne desémantizované – o tom napokon svedčí aj množstvo variantných interpretácií názvov predovšetkým starých a významných vodných tokov. Pestrejší a celistvejší obraz praslovanských apelatívnych východísk – motivantov slovenských vodných tokov získame po zozbieraní a dôkladnej analýze diachrónnej hydronymie všetkých slovenských tokov v rámci projektu Hydronymia Slovaciae. Tu sa otvára priestor pre komparáciu doteraz analyzovanej hydronymie iných slovanských štátov – Čiech, Poľska, Ukrajiny, Bieloruska, Ruska, Srbska...

Literatúra

- Duma J. (1988): *Zuflüsse zur unteren Oder und zur Ostsee bis zur Persante (Nazwy dopływów dolnej Odry oraz Bałtyku po ujście Parsęty)*, Hydronymia Europaea IV, Hrsg. W.P. Schmid, Stuttgart.
- Duma J. (1999): *Gewässernamen im linken Zuflussgebiet der Weichsel zwischen Pilica und Brda*, Hydronymia Europaea XIV, Hrsg. W.P. Schmid, Stuttgart.
- Duma J. (1999): *Nazwy rzek lewobrzeżnego Mazowsza z całym dorzeczem Pilicy*, Warszawa.
- Duma J. (2010): *Nazwy wodne w dorzeczu Warty. Od Prosny po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci)*, Cz. I: *Nazwy rzek*, Warszawa.
- Gočtová A., Chomová A., Krško J. (2014): *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu*. 1. vyd., Banská Bystrica.
- Chomová A. (2010): *K hydronymii povodia Torysy. (K variantnosti a polyonymii v pomenovaní tokov z povodia Torysy)*, [in:] *Mnohotvárnosť a specifickosť onomastiky*. IV. česká onomastická konference. 15.–17. září 2009, Ostrava. Sborník příspěvků, Ostrava, s. 198–205.
- Karpenko O.P. (2003): *Gidronimikon Central'nogo Polissja*, Kijiv.
- Krajčovič R. (2005): *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*, Bratislava.
- Krško J. (2008): *Hydronymia povodia Hrona*, 1. vyd., Banská Bystrica.
- Lutterer I., Majtán M., Šrámek R. (1982): *Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*, Praha.
- Machek V. (1968): *Etymologický slovník jazyka českého*, 2. vyd., Praha.
- Marek M. (2006): *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Martin.
- Martinka J. (1941): *Pôvod a význam mena rieky Hornád*, [in:] *Linguistica Slovaca I*, Bratislava, s. 89–102.
- Ondruš Š. (1986): *Meno rieky Hornád je slovansko-slovenské*, [in:] *Slovenská reč*, roč. 51, č. 4, s. 234–240.
- Ondruš Š. (1998): *Podľa čoho majú meno rieky Hornád a Hron?*, [in:] *Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život*, roč. IV, č. 7–8, s. 284–288.
- Ondruš Š. (2000): *Odtajnené trezory I*, Martin.
- Šmilauer V. (1932): *Vodopis starého Slovenska*, Praha–Bratislava.
- Štolc J. (1951): *O pôvode mena rieky Chornad-Hornad*, [in:] *Jazykovedný sborník V*, Bratislava, s. 152–167.
- Šuľhač V.P. (1998): *Praslovjanskij hidronimnyj fond. Fragment rekonstrukcji*, Kyjiv.
- Uhlár V. (1988): *Z hydronymie Slovenska – názvy Poprad a Hornád*, [in:] *Onomastický zpravodaj ČSAV*, Praha, s. 124–128.
- Varsik B. (1990): *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.–12. storočí. Príspevok k etnogenéze Slovákov*, Bratislava.
- Verbič S.O. (2007): *Gidronimija baseinu Verchnogo Dnistra. Etimologičnijski slovnik-dovidnik*, Kyiv.
- Verbič S.O. (2013): *Gidronimija baseinu Nižnogo Dnistra. Etimologičnijski slovnik*, Luck.
- Wolnicz-Pawłowska E. (2006): *Nazwy wodne dorzecza Warty od źródeł do ujścia Prosny*, Warszawa.

Some lexical origins of the older Slovak hydronymy from the river basin of the Hornád

Summary

The author analyses some of the names that occur in the river basin of the Hornád. The names were motivated by old Slavonic lexical bases. From a synchronic point of view some watercourse names are motivated by the names of villages. However, from a diachronic point of view there is an opposite motivation – a hydronym was based on an old Slavonic appellative and later on the very hydronym motivated the names of the villages surrounding the river. In the article the author also analyses the names motivated by vegetation, features of water etc.